

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.1.46>**В. Т. Іроденко**

здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0006-6762-3933

ЦІННІСНО-НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті проведено всебічний аналіз ціннісно-нормативних засад правової культури та визначено їхній вплив на правовий розвиток сучасної України. Метою дослідження є з'ясування ролі правової культури у формуванні й реалізації правової політики держави, а також оцінка її значення як інтегративного чинника правової системи та одного з ключових орієнтирів демократичних трансформацій. Підкреслюється, що правова культура охоплює не лише сукупність правових знань, норм і навичок, а й систему духовних та ціннісних орієнтацій, які формують правову свідомість і визначають рівень громадянської відповідальності. У статті послідовно розглянуто такі завдання: визначено сутність і багатогранні функції правової культури в контексті її ціннісно-нормативної природи; проаналізовано вплив правової культури на законотворчість, правозастосування та реалізацію прав і свобод людини; окреслено взаємозалежність правових і моральних цінностей у становленні правосвідомості; розкрито роль державних і громадських інститутів у забезпеченні системності та дієвості правової політики. Встановлено, що результативність правового розвитку України значною мірою залежить від інтеграції ціннісно-нормативних засад у правову систему, адже саме вони створюють умови для виховання правосвідомої, соціально активної та відповідальної громадянської спільноти. Зроблено висновок, що правова культура виконує як фундаментальну теоретичну, так і прикладну функцію: вона є основою утвердження принципу верховенства права, чинником стабілізації суспільних відносин, механізмом підвищення довіри до державних інституцій та інструментом оптимізації державного управління. Показано, що розвиток правової культури безпосередньо сприяє зміцненню демократичних засад, формуванню громадянського суспільства, гармонізації взаємин між державою й громадянами та забезпеченню сталого правового прогресу України в умовах глобалізаційних викликів.

Ключові слова: правова культура, ціннісно-нормативні засади, правовий розвиток, правова політика, правосвідомість, законотворчість, демократизація.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження ціннісно-нормативних засад правової культури в системі правового розвитку України визначається необхідністю забезпечення сталого демократичного поступу держави та утвердження принципу верховенства права. У сучасних умовах реформування правової системи особливого значення набуває не лише вдосконалення законодавства чи механізмів його реалізації, а й формування суспільних цінностей, які забезпечують внутрішнє сприйняття права як вищої соціальної цінності. Правова культура, виступаючи важливим елементом загальної культури суспільства, ґрунтується на системі моральних, правових і демократичних орієнтирів, що формують правосвідомість, визначають рівень правомірної поведінки та сприяють

легітимності правових інститутів. Водночас наявними залишаються проблеми розриву між формально-нормативним рівнем права та його ціннісним сприйняттям суспільством, низький рівень довіри громадян до інституцій влади, а також недостатня інтеграція моральних і правових засад у практику державного управління. Це зумовлює потребу в комплексному аналізі ціннісно-нормативних основ правової культури як ключового чинника правового розвитку України, а також у визначенні шляхів їх посилення задля підвищення ефективності правової політики, розвитку громадянського суспільства та побудови правової держави.

Стан дослідження. Ціннісно-нормативні засади правової культури в системі правового розвитку України активно досліджуються

сучасними вітчизняними науковцями. Н. Харченко аналізує концептуальні основи правової політики та значення інтеграції моральних, правових і соціокультурних орієнтирів у правовому регулюванні. Т. Поліщук досліджує формування правової культури особи через освіту та виховання, підкреслюючи її вплив на правову систему держави. Н. Вахнюк розглядає правову культуру молоді, В. Ломака – роль правових цінностей як ядра правової культури, а О. Барабаш – взаємозв'язок цінностей правової політики та правової культури через заохочувальні норми права. С. Скуріхін аналізує морфологію та динаміку правової культури й її функціональні складові. Попри наявність досліджень, питання системного вивчення ціннісно-нормативних засад правової культури та їх інтеграції у процеси правового розвитку України залишається недостатньо висвітленим, що обумовлює потребу у комплексному аналізі цих явищ.

Мета статті полягає у теоретичному дослідженні ціннісно-нормативних засад правової культури, визначенні їх ролі у забезпеченні правового розвитку України, аналізі впливу правових цінностей на формування правосвідомості громадян та стабільність правової системи, а також у виробленні практичних рекомендацій щодо інтеграції ціннісно-нормативних принципів у державну правову політику та освітні практики.

Виклад основного матеріалу. Ефективність правового розвитку сучасної України значною мірою залежить від ціннісно-нормативного підґрунтя, що визначає якість правової культури суспільства та функціонування державних інститутів. Формування і реалізація збалансованої правової політики виступає ключовою умовою демократичної трансформації, консолідації принципів правової державності та утвердження реального верховенства права. Саме через призму правової культури як системи цінностей і нормативних орієнтирів відбувається легітимізація державних рішень та забезпечується довіра громадян до права.

Нормативний вимір правової політики проявляється насамперед у законотворчій діяльності, яка покликана не лише реагувати на актуальні потреби суспільства, а й задавати вектор його розвитку. Законодавчий процес виступає не просто технічним механізмом правового регулювання, а й відображенням морально-правових орієнтирів, що формують базу для правової культури громадян. Принципи системності, прогресивності, наукової обґрунтованості та соціальної релевантності законотворчості

є важливими для того, аби норми права були не формальними приписами, а дієвими носіями суспільно значущих цінностей.

Ціннісно-нормативні засади правової культури визначають, що законотворчість має спрямовуватися не лише на врегулювання політичних чи економічних проблем, а й на утвердження цінностей прав людини, справедливості та свободи. Саме вони виступають критерієм зрілості правової системи та умовою її модернізації. Законодавчі акти у цьому контексті слугують не тільки регуляторами суспільних відносин, а й засобами поширення та закріплення правових ідеалів, що формують єдине правове поле держави.

Тобто, ефективність правової політики й законотворчого процесу безпосередньо залежить від рівня інтеграції ціннісних орієнтирів у нормативно-правові акти. Лише за такої умови можливо забезпечити гармонійний розвиток правової культури, яка виступає не просто характеристикою суспільства, а фундаментальною складовою правового розвитку України.

Ключовим носієм та гарантом правової політики в Україні виступає держава, яка завдяки своєму інституційному апаратові й владним повноваженням забезпечує функціонування правової системи та формування ціннісно-нормативних засад правової культури. Саме через державні інститути здійснюється не лише законотворчість, а й визначаються її методологічні орієнтири, від узгодженості та якісної реалізації яких залежить системність законодавства й ефективність його впливу на суспільні відносини [1, с. 135].

Правова політика держави, будучи інтегративною основою політичної й юридичної діяльності, виконує роль гаранта узгодження нормативних і ціннісних орієнтацій у суспільстві. Її ефективність визначає рівень правомірності практики у сфері права, а також професіоналізм суб'єктів, уповноважених на здійснення правозастосування та правотворчості. Таким чином, правова культура виявляється не лише у правових переконаннях громадян, а й у практиці державних органів, що забезпечують реалізацію правових норм.

У наукових підходах підкреслюється, що результативність правової політики залежить від трьох взаємопов'язаних чинників:

- рівня впровадження правових рішень у практику;
- ефективності управлінсько-виконавчих механізмів, які конкретизують правову політику;

– якості діяльності суб'єктів, що безпосередньо реалізують правові повноваження [2, с. 44].

Водночас ціннісно-нормативний вимір дозволяє розглядати ефективність правової політики не лише з позицій технічної результативності, а й як здатність права виступати засобом вирішення соціально-правових проблем, утвердження принципів справедливості, свободи та рівності. Таким чином, правова політика постає не тільки інструментом державного управління, але й механізмом укорінення та поширення базових цінностей правової культури в українському суспільстві.

Стратегічною метою правової політики України є утвердження демократичної та правової держави, що передбачає проведення результативних реформ, посилення дієвості механізмів правового регулювання та врахування суспільних інтересів. Правовий розвиток держави має спиратися на створення ефективної нормативної бази, побудованої на демократичних принципах та узгодженій із ціннісними орієнтирами суспільства. Саме на цьому ґрунтується пріоритетність правової культури як чинника стабілізації та гармонізації суспільних відносин.

Нормативно-правове забезпечення реформ, що відбуваються в Україні, виступає ключовим завданням правової політики [3, с. 112]. Водночас не менш значущим є її ціннісний аспект, адже зміст правотворчої діяльності не може обмежуватися лише техніко-юридичними параметрами. Він має відображати моральні та культурні орієнтири суспільства, сприяти формуванню довіри громадян до правових інститутів, забезпечувати усвідомлення суспільством ролі права як інструмента справедливості та свободи.

Правова політика орієнтована на вдосконалення чинного законодавства, прогресивне оновлення правової системи, стимулювання правового розвитку суспільства, а також на підвищення рівня правової культури як громадян, так і представників органів державної влади. У такому контексті ціннісно-нормативні засади правової культури слугують не лише теоретичним підґрунтям, а й практичним орієнтиром для формування якісного правопорядку, що відповідає демократичним стандартам та потребам сучасного українського суспільства.

Вітчизняні дослідники у сфері філософії права акцентують увагу на тому, що інституційні та ціннісно-орієнтаційні засади правової політики слід розглядати не лише як інструмент

державного управління, але й як невід'ємний компонент культури. Право в такій інтерпретації постає духовним феноменом, результатом людської творчості та водночас її формою. Його зміст і розвиток нерозривно пов'язані з ціннісними орієнтирами суспільства, що відображають рівень його культури [4, с. 436].

Культура у широкому сенсі є системою смислів і значень, які формують мислення, поведінку, цінності та ідеали людини. Вона зберігає, відтворює і транслює позабіологічні програми, що постають результатом духовної та інтелектуальної діяльності. Саме у культурному просторі формуються передумови та умови для існування права як соціального інституту, який забезпечує справді людське співжиття.

Правова культура як складова загальної культури відтворює програму творчості суспільства у правовій сфері. Вона визначає проблемні ситуації, що потребують правового врегулювання, та пропонує засоби і механізми їх розв'язання. У цій площині ціннісні орієнтири суспільства формують підґрунтя для створення норм і зразків правомірної поведінки. Продукти правотворчої діяльності постають як культурні цінності, співвіднесені з уже існуючими суспільними ідеалами та правовими нормами, а їх якість визначається рівнем правової культури як громадян, так і держави [5, с. 36].

Правова культура є багатовимірним соціальним явищем, значення якого виходить далеко за межі суто нормативного регулювання суспільних відносин. Вона становить складову частину загальнолюдської культури та безпосередньо впливає на формування правової свідомості, громадянської позиції й активності особистості. Саме тому проблематика розвитку правової культури набуває особливої актуальності в контексті побудови в Україні правової держави та розбудови громадянського суспільства.

Сутність правової культури полягає у відображенні цінностей, переконань і ставлення громадян до права, закону та правової системи загалом. Вона формує світоглядні орієнтири, які визначають здатність особи усвідомлювати власні права та обов'язки, визнавати важливість принципу верховенства права, а також брати активну участь у демократичних процесах [6, с. 82].

У системі правового розвитку України правова культура постає не лише як сукупність знань чи навичок, а як система ціннісних орієнтацій і норм, що забезпечують ефективну взаємодію індивідів та інституцій із правовим

середовищем. Центральне місце у цьому процесі займають правові цінності, адже саме вони становлять фундамент, на якому вибудовується правова культура суспільства [7, с. 83]. Таким чином, правова культура є одночасно і результатом правового розвитку, і його засадничою умовою, що визначає якість функціонування правової системи та рівень демократизації суспільного життя.

Правова культура виступає не лише як сукупність знань чи правових практик, а як система відтворення та трансляції правових цінностей. Її зміст виявляється у стійкій та прогресивній правосвідомості, у сприйнятті й розвитку базових принципів права, а також у створенні та впровадженні систематизованих нормативно-правових актів. Ці акти формуються та реалізуються відповідно до засад правової політики, принципів законності й правопорядку, що становить основу правового розвитку сучасної України [8, с. 652].

У структурі ціннісно-нормативних засад правової культури особливе місце займає взаємозв'язок права та моралі. Вони функціонують як дві ключові нормативні системи, що визначають духовні та поведінкові орієнтири суспільства. Право, закріплюючи моральні цінності, забезпечує їх захист і стабільність, тоді як мораль надає праву легітимності та гуманістичного змісту. Сила закону зростає багаторазово, коли він спирається не лише на владний примус, але й на суспільні моральні підвалини.

Для правової свідомості громадян важливо, щоб норми права відображали моральні уявлення про справедливість і гуманність. Право, що суперечить моральним орієнтирам, не здатне виконувати виховну та інтеграційну функцію. Саме тому мораль значною мірою впливає на розвиток права та на якість правового життя, сприяючи зміцненню громадського порядку.

У системі формування правової культури важливо забезпечити гармонійне поєднання правового та етичного виховання. Правове виховання, позбавлене морального підґрунтя, ризикує перетворитися на формальний інструмент без справжнього ціннісного наповнення. У свою чергу, інші напрями виховання (економічне, патріотичне, естетичне чи релігійне) виконують допоміжну функцію, тоді як саме інтеграція правових і моральних орієнтацій є базовою умовою для розвитку демократичної правової держави.

Динамічні складові правової культури доцільно розглядати крізь призму їх функці-

онального призначення, адже саме функції відображають живий зв'язок правової культури з практикою суспільного розвитку. Особливу роль серед них відіграє оцінювальна, або ціннісно-нормативна функція, яка забезпечує формування системи правових орієнтирів та норм поведінки у суспільстві.

Правова культура у ціннісному вимірі проявляється у ставленні індивіда й суспільства до права як до носія загальнолюдських та національних цінностей. Кожен правовий акт, правовий інститут чи правова норма стають предметом індивідуальної оцінки, співвіднесення з наявними у людини уявленнями про справедливість, свободу, рівність та гідність. Таким чином, ціннісно-нормативна функція правової культури не лише формує, але й коригує суспільне ставлення до права, дозволяючи відрізнити прийнятні для суспільства норми від тих, що суперечать його моральним і духовним основам [9, с. 53].

Важливим є й те, що правова культура як система цінностей виступає чинником інтеграції суспільства. Вона формує у громадян потребу дотримуватися законів, орієнтуючись не лише на примус, а й на усвідомлення правових цінностей як необхідної умови спільного життя. Зіставлення особистих правових орієнтирів із загальносуспільними цінностями формує підґрунтя для відповідальної поведінки та сприяє утвердженню принципу верховенства права.

Рівень правової культури людини проявляється у тому, як вона оцінює правові норми та практики: чи сприймає їх як справедливі та необхідні, чи відкидає як такі, що не відповідають ціннісним орієнтаціям демократичного суспільства. Таким чином, саме ціннісно-нормативний вимір правової культури дозволяє оцінювати не лише знання права, але й готовність діяти у відповідності до його принципів [10, с. 429].

У системі правового розвитку України ця функція набуває особливого значення, оскільки сприяє не лише адаптації суспільства до нових правових реформ, але й формуванню довіри до права як до інструменту справедливості. Без засвоєння ціннісно-нормативних основ правової культури навіть найбільш прогресивне законодавство не здатне забезпечити реальний правовий поступ.

У сучасних умовах державотворення ціннісно-нормативні засади правової культури виступають визначальним чинником правового розвитку України. Вони формують світоглядні

орієнтири суспільства, забезпечують єдність правових переконань та легітимність правових реформ. Без належного осмислення та закріплення базових правових цінностей – свободи, рівності, справедливості, верховенства права – неможливо сформувати цілісну систему правового порядку, яка б відповідала демократичним стандартам.

Ціннісно-нормативний фундамент правової культури виконує інтеграційну функцію у процесі реформування правової системи України. Він забезпечує спадкоємність правових ідей, узгодженість законодавства з моральними орієнтирами та соціальними очікуваннями. Саме завдяки цьому досягається баланс між національною правовою традицією та європейськими стандартами, що є ключовим завданням сучасного етапу правового розвитку.

Особливого значення набуває формування стійких ціннісних орієнтацій у громадян, адже без внутрішнього прийняття суспільством правових принципів реформи залишаються декларативними. Тому правова культура в її ціннісно-нормативному аспекті виступає не лише теоретичною категорією, але й практичним механізмом забезпечення ефективності правової політики та законотворчості.

В умовах трансформації українського суспільства ціннісно-нормативні засади правової культури слід розглядати як основу правового прогресу. Вони сприяють подоланню правового нігілізму, утвердженню довіри до права, підвищенню правової активності громадян та зміцненню демократичних інститутів. Таким чином, правова культура, побудована на чітких ціннісно-нормативних орієнтирах, стає ключовим чинником стратегії правового розвитку України.

Висновки. Узагальнюючи дослідження проблематики ціннісно-нормативних засад правової культури, можна дійти висновку, що саме вони виступають фундаментом правового розвитку України. Правова культура не зводиться лише до сукупності знань про право чи його норм, вона є системою цінностей, переконань і орієнтирів, які визначають ставлення суспільства та особистості до права і держави. Ціннісно-нормативний характер правової культури проявляється у тому, що вона інтегрує право і мораль, формує у громадян відчуття справедливості, свободи, рівності та відповідальності. В умовах демократичних трансформацій України саме ціннісні орієнтири стають визначальними для узгодження законодав-

ства з європейськими стандартами, зміцнення правової держави, розвитку громадянського суспільства. Правова культура, побудована на стійких ціннісно-нормативних засадах, забезпечує ефективність правової політики, підвищує рівень довіри до права та державних інститутів, сприяє подоланню правового нігілізму і формуванню зрілого правового середовища. Отже, ціннісно-нормативні засади правової культури є не лише теоретичною категорією, а й практичною умовою правового прогресу України та важливим чинником утвердження демократичної правової держави.

Список використаної літератури:

1. Харченко Н.П. Концептуальні засади правової політики сучасної української держави. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*: збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., 7-8 грудня 2021 р. / Полт. ін-т економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»; відп. ред. Р. Басенко. Полтава: ПІЕП, 2022. С. 133-136.
2. Харченко Н.П. Ціннісні засади сучасної правової політики в Україні. Дис. на здобут. наук. ступ. доктора філософ.; спец. 081 Право. Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», Івано-Франківськ, 2024. 188 с.
3. Харченко Н.П. Правова політика держави: до визначення поняття і змісту. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. № 10 (22), 2020. С. 110-117.
4. Харченко Н. Ціннісно-нормативні основи правової політики України. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки*: матеріали VI Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. С. 435-439.
5. Поліщук Т.С. Засоби формування правової культури особи в Україні. Дис. на здобут. наук. ступ. доктора філософ.; спец. 081 Право. Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», Івано-Франківськ, 2024. 210 с.
6. Вахнюк Н. М. Основні проблеми формування правової культури молоді в Україні. *Нове українське право*. 2023. №3. С. 79-85.
7. Ломака В. Правові цінності – ядро правової культури суспільства. Матеріали конференції МЦНД, (15.09.2023; Львів, Україна). 2023. С. 82-85. URL: <https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/730> (дата звернення: 30.08.2025)

8. Барабаш О.О. Цінності правової політики та правова культура: утвердження правової держави в контексті заохочувальних норм права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №3. С. 651-654.
9. Скуріхін С. М. Морфологія і динаміка правової культури : навч. посіб. / С. М. Скуріхін. Одеса : Фенікс, 2020. 314 с.
10. Поліщук Т. Правова культура у формуванні правової системи держави. *Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки*: матеріали VI Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2022. С. 427-431.

Irodenko V.T. Value-normative principles of legal culture in the system of legal development of Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the value-normative foundations of legal culture and defines their impact on the legal development of modern Ukraine. The aim of the study is to clarify the role of legal culture in the formation and implementation of state legal policy, as well as to assess its significance as an integrative factor of the legal system and one of the key benchmarks of democratic transformations. It is emphasized that legal culture encompasses not only a set of legal knowledge, norms, and skills, but also a system of spiritual and value orientations that shape legal consciousness and determine the level of civic responsibility. The article consistently addresses the following tasks: defining the essence and multifaceted functions of legal culture in the context of its value-normative nature; analyzing its impact on lawmaking, law enforcement, and the realization of human rights and freedoms; outlining the interrelation of legal and moral values in the development of legal consciousness; and revealing the role of state and social institutions in ensuring the systemic and effective functioning of legal policy. It is established that the effectiveness of Ukraine's legal development largely depends on the integration of value-normative foundations into the legal system, as they create the conditions for fostering a legally conscious, socially active, and responsible civil community. The study concludes that legal culture performs both a fundamental theoretical and a practical function: it serves as the basis for affirming the rule of law, a factor in stabilizing social relations, a mechanism for enhancing public trust in state institutions, and a tool for optimizing public administration. It is demonstrated that the development of legal culture directly contributes to strengthening democratic principles, fostering civil society, harmonizing relations between the state and its citizens, and ensuring the sustainable legal progress of Ukraine in the context of globalization challenges.

Key words: legal culture, value-normative foundations, legal development, legal policy, legal consciousness, lawmaking, democratization.